

REPREZENTAREA LABIRINTULUI PE MONUMENTELE RUPESTRE DE LA BASARABI (reg. Dobrogea)

Dintre numeroasele figuri zoomorfe și geometrice de pe pereții monumentelor rupestre de la *Basarabi* (reg. Dobrogea), dateate în secolul al X-lea e.n.¹, cele care ne-au atras în chip special atenția și asupra cărora vom stăruii în cele ce urmează sînt patru reprezentări diferite ale *labirintului*. Două dintre acestea se află pe un perete al biseriței B_4 , iar celelalte două pe cîte un mic bloc de cretă provenind din pereții prăbușiți ai paraclisului funerar E_3 și depuse în Muzeul de arheologie din Constanța. Primele două reprezentări sînt incizate pe perețele de vest al biseriței B_4 și anume, una (fig. 1/1) cu 0,17 m deasupra jumătății din stînga a intrării în cavoul adiacent, iar cealaltă (fig. 1/2 și fig. 2) cu 0,35 m deasupra colțului din dreapta, sus, al aceiași intrări, ușor arcuite în partea superioară. Despre ultimele două reprezentări ale labirintului (fig. 1/3,4) nu se poate preciza în ce parte a monumentului menționat se aflau, dar faptul că ele erau incizate pe pereții unui paraclis funerar pare, după cum se va vedea, destul de elocvent. Ceea ce se poate adăuga cu privire la unul din acestea din urmă (fig. 1/3) este observația că imediat deasupra lui și, probabil, în legătură cu el, se află un rest dintr-un grafit runic, încă nedescifrat.

În ceea ce privește forma labirintelor de la Basarabi, e de observat că trei dintre ele sînt de plan dreptunghiular neregulat, terminîndu-se în partea inferioară cu cîte o coadă ce parcă vrea să simbolizeze legendarul fir al Ariadnei, de care s-a călăuzit Theseu, pentru a ucide Minotaurul antropofag². Un singur labirint avea forma cvasicirculară (fig. 1/4). Contrar obiceiului antic³, labirintele dreptunghiulare sînt orientate cu deschiderea în jos. În schimb, cel aproape circular era orientat, după cît se

¹ I. Barnea și Virgil Bilciurescu, *Șantierul arheologic Basarabi (reg. Constanța)*, în *Materiala*, VI, 1959, p. 541—566; I. Barnea, *Ceramica din cariera de cretă de la Basarabi (reg. Dobrogea)*, în *SCIV*, XII, 2, 1962, p. 349—371.

² E. Pottier, *Labyrinthus*, în *DA*, III, 2, 1904, p. 882.

³ John L. Heller, *A Labyrinth from Pylos?*, în *AJA*, 65, 1, January, 1961, p. 57—62 și pl. 33.

poate deduce din fragmentul ce se mai păstrează, cu deschiderea în sus. Ceea ce mai trebuie observat, este faptul că două reprezentări și anume cea incizată în partea de sus, stînga, a intrării în cavoul de pe latura de vest a biseriței B_4 (fig. 1/1) și cea dreptunghiulară din paraclisul E_3 (fig. 1/3), sînt mai puțin complexe și aproape identice ca formă. Se deose-

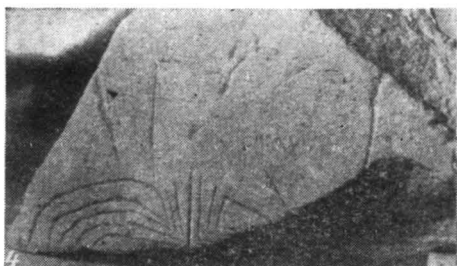
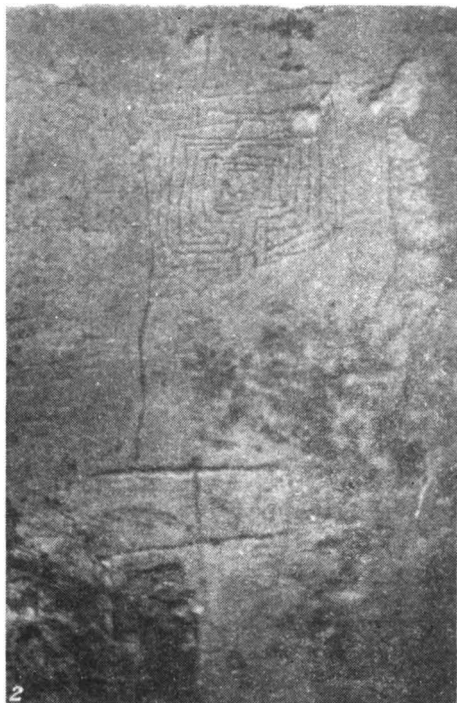
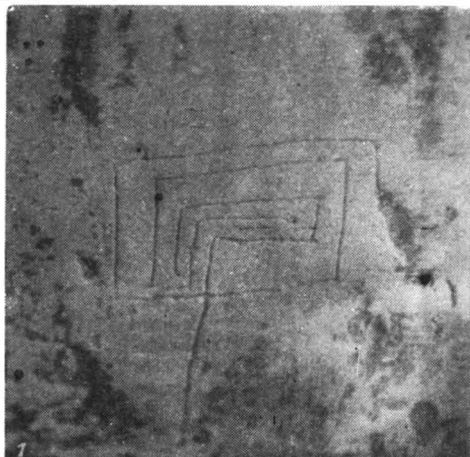

Fig. 1.—1, 2, labirinte de deasupra intrării în cavoul adjacent biseriței B_4 ; 3, 4, labirinte de pe blocuri de cretă din capela funerară E_3 .

besc între ele în special în ceea ce privește dimensiunile, primul avînd $0,12 \times 0,09$ m, iar al doilea $0,032 \times 0,029$ m, exclusiv lungimea cozii inferioare. Ambele au intrarea în partea de jos, dreapta, de unde se pare că au și început să fie executate, printr-o linie continuă, frîngîndu-se concentric, după care au fost completate cu o altă linie frîntă, începînd din inte-

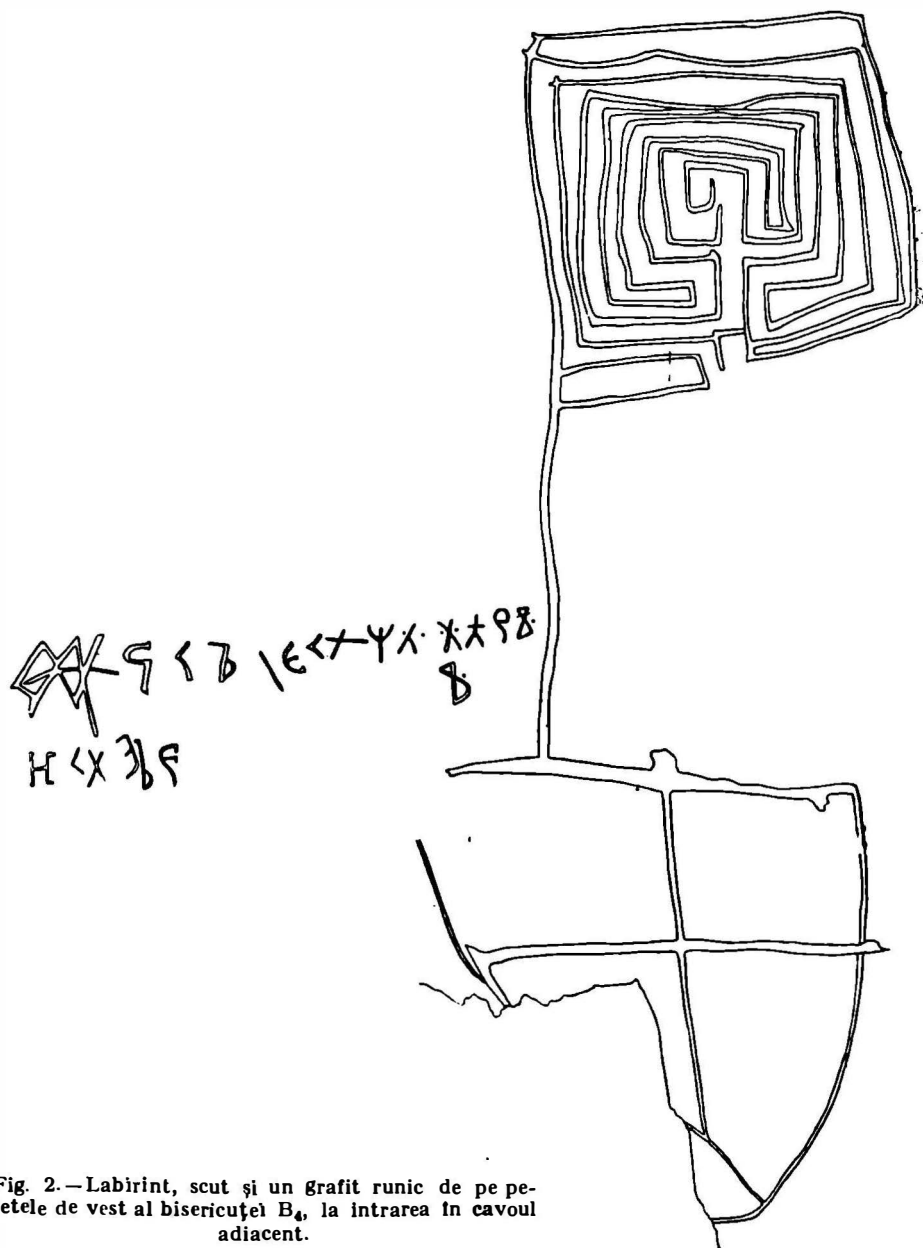

Fig. 2.—Labirint, scut și un grafit runic de pe pe-
 retele de vest al bisericuței B₄, la intrarea în cavoul
 adiacent.

rior și terminându-se cu coada, aproximativ perpendiculară pe jumătatea laturii inferioare. Nu este exclus totuși ca operația să fi început invers, adică din centru spre periferie, în care caz va fi fost executată mai întâi linia frântă în formă de semn de întrebare cu coada alungită, iar după aceea restul, începându-se din mijlocul semnului de întrebare.

Labirintul din partea de sus, dreapta, a intrării în cavoul adiacent biseriței B_4 , are dimensiunile de $0,113 \times 0,113$ m și este cel mai complex dintre labirintele dreptunghiulare de la Basarabi. Forma lui amintește foarte mult pe cea a labirintelor antice de pe unele monede din Knosos (sec. IV—I î.e.n.), de pe Acropolea Atenei (sec. IV î.e.n.), de la Pylos, Pompei ș.a.¹ Ceea ce-l deosebește mai mult de acelea este orientarea lui cu deschiderea în jos și îndeosebi coada, care nu este altceva decât prelungirea în jos — pe o distanță de 0,11 m, pînă la o figură în formă de scut medieval — a liniei din marginea laturii stîngi a labirintului (fig. 1/2 și fig. 2). Întrebarea ce se pune este dacă legătura cu „scutul medieval”, desenat dedesubt, este întîmplătoare sau făcută într-adins, așa cum lasă să se înțeleagă linia ce le unește. De asemenea, pînă la dezlegarea lui, se pune problema dacă grafitul runic, aflat puțin mai sus în stînga scutului (fig. 2), se referă sau nu la cele două reprezentări legate între ele, a labirintului și a scutului.

A patra reprezentare, de formă aproape circulară, cu diametrul de circa 0,12 m, și păstrată numai în partea superioară (fig. 1/4), se aseamănă ca înfățișare cu cea de pe vasul de la Tragliatella (sfîrșitul secolului VII î.e.n.)², cu cele reprezentate pe unele monede din Knosos³ ș.a.⁴

Se cunoaște cum din arta clasică greco-romană reprezentarea labirintului a trecut mai întîi la unele monumente paleocreștine ca, de exemplu, bazilica lui Reparatus de la Orléansville, în Algeria (sec. IV) și protobizantine din Italia: San Vitale din Ravenna (sec. VI). După aceea, ea a fost preluată de arta evului mediu occidental, în special de cea a mozaicurilor pavimentare și a manuscriselor, întîlnindu-se uneori și pe lespezile de morminte. O răspîndire mai largă a găsit reprezentarea labirintului în arta bisericilor romanice din Italia și a catedralelor gotice din Franța. În acestea din urmă, labirintul cunoscut sub denumirea de „Chemin de Jérusalem”, a devenit obiectul unei practici religioase speciale, simbolizînd drumul calvarului⁵. În sud-estul Europei, singura reprezentare din epoca feudală a labirintului, cunoscută pînă acum, era, după datele pe care le posedăm,

¹ John L. Heller, *op. cit.*, pl. 33/6, 10, 14, 15; E. Pottier, *op. cit.*, p. 883, fig. 4316—4317.

² Giulio Quirino Giglioli, *L'oinochoe di Tragliatella*, in *Studi etruschi*, III, 1929, p. 111—159, pl. XXIV, XXVI/C; J. L. Heller, *op. cit.*, pl. 33/3.

³ N. E. Platon, $\Lambda\beta\acute{\upsilon}\rho\iota\nu\theta\omicron\varsigma$, in $\text{Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια}$, vol. XV, Atena, 1931, p. 677—678; S. Marinatos, Κρήτη , *ibidem*, p. 191—192.

⁴ Asupra reprezentării labirintului în antichitate, a se vedea îndeosebi: Richard Eilmann, *Labyrinthos. Ein Beitrag zur Geschichte einer Vorstellung und eines Ornamentes*, Halle-Athen, 1931, *passim*; Erwin Mehl, *Troiaspiel*, in *RE*, Supplementband, VIII, 1956, col. 888—906, unde și bibliografia, prezentată cronologic.

⁵ H. Leclercq, *Labyrinthes*, in *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, t. VIII, 1, Paris, 1928, col. 973—982; G. Quirino Giglioli, *op. cit.*, p. 128; Pietro Toesca, *Storia dell'arte italiana, I, il medioevo*, Torino, 1927, p. 1082 și 1138, nota 24; A. Pr(andi), *Labirinto*, in *Enciclopedia Italiana*, vol. XX, 1933, p. 330—331; Johannes Jahn, *Wörterbuch der Kunst*, Berlin, 1057, s.v., p. 386.

cea semnalată în secolul trecut la mănăstirea Sf. Varlaam (1548), de la Meteora, în Grecia ¹.

Strîns legat de reprezentarea labirintului, așa cum se poate vedea în primul rînd pe vasul menționat de la Tragliatella, este jocul „truia” sau „troia” (*ludus troiae*), ambele de origine mult mai veche. Caracterul funerar al acestui joc este confirmat de Virgiliu (*Aen.*, V, 545—603). Ca și reprezentarea labirintului, el a pătruns de asemenea la populațiile evului mediu occidental, ajungînd pînă în țările nordice ale Europei. Aici, în special, probabil din cauza iernii mai grele și a nopților lungi, jocul „troia” a căpătat o largă răspîndire, simbolizînd trecerea de la „moartea” iernii la „viața” primăverii ².

Un joc asemănător cu *ludus troiae* era dansul antic cunoscut sub numele de γέρανος („dansul cocorului”), instituit după tradiție de Theseu și care se leagă de asemenea strîns de amintirea labirintului ³. Reminiscente ale acestui dans se întîlnesc pînă astăzi în unele regiuni ale Greciei, unde el este practicat primăvara, ca simbol al biruinței vieții asupra morții ⁴.

În lumina observațiilor de mai sus, reprezentarea de patru ori a labirintului la Basarabi, pe pereții a două paraclise funerare, dintre care într-unul (*B*₄), chiar la intrarea în cavou, dobîndește o importanță și o semnificație ce fac ca orice comentariu să fie de prisos. În plus, reproducerea motivului antic presupune în mod logic prezența în cariera de cretă din secolul al X-lea de la Basarabi fie a unor greci, fie a unor elemente de populație locală tracă-romanizată, care au moștenit de la înaintași obiceiul și sensul adevărat al reprezentării labirintului. Trebuie observat însă că și în acest domeniu, ca și în atîtea altele, lipsesc deocamdată verigile de legătură necesare între reprezentările antice și cele despre care s-a vorbit, de la Basarabi. Ele vor fi fost puțin numeroase poate tocmai din cauza împotrivirii mai mari a bisericii greco-orientale față de asemenea practici „păgîne”. De aceea nu trebuie exclusă cu totul nici posibilitatea unei influențe nordice, mai ales că în ultimul timp, atît în alte puncte ale Dobrogei, cît și la Basarabi, au putut fi identificate astfel de elemente culturale. Oricare ar fi însă adevărul cu privire la calea pe care au ajuns pînă la Basarabi cele patru reprezentări ale labirintului, asupra cărora ne-am oprit atenția, cert este că deocamdată ele constituie reprezentări izolate în timp și spațiu, a căror semnalare, măcar pentru acest motiv, se impunea cu necesitate.

ION BARNEA

¹ H. Leclercq, *op. cit.*, col. 982.

² G. Qu. Giglioli, *op. cit.*, p. 126—128; E. Mehl, *op. cit.*, col. 894—895; 900—902 și Lars-Ivar Ringbom, *Troiatek och tranedans*, în *Finskt Museum*, XLV, Helsingfors, 1938, p. 68—106.

³ L. Séchan, *Sallatio*, în *DA*, IV, 2, f.a., p. 1034—1035; Lars-Ivar Ringbom, *op. cit.*

⁴ Herman Diels, *Das Labyrinth*, în *Festgabe — A. von Harnack zum 70. Geburtstag*, Tübingen, 1921, p. 68—72.

ИЗОБРАЖЕНИЕ ЛАБИРИНТА НА НАСКАЛЬНЫХ ПАМЯТНИКАХ В БАСАРАБИ

РЕЗЮМЕ

На западной стене церковки B_4 , над входом в прилегающий склеп и на двух меловых глыбах из обрушившихся стен надгробной часовни E_3 , высеченных в меловом холме Басараби (Добруджская обл.) в X в. н. э., четыре раза высечено изображение лабиринта (рис. 1 и 2).

Известно, как изображение лабиринта перешло из грекоримских искусств к мастерам западного средневековья, особенно к строителям романских церквей в Италии и готических соборов во Франции. В юго-восточной Европе изображения в Басараби кажутся изолированными во времени. По-видимому, их присутствие на вышеуказанных памятниках связано с символом победы жизни над смертью, вдохновлявшей подобные изображения в средневековье.

Изображение лабиринта на наскальных памятниках в Басараби прежде всего естественно указывает на бытование греческой или романизованной фракийской народности, унаследовавшей от предшественников обычай и истинный смысл изображения лабиринта. Отсутствие связующих промежуточных звеньев во времени и пространстве не исключает и возможного влияния северной Европы, где *ludus troiae*, тесно связанный с изображением лабиринта, был широко распространен в средние века. Другие изолированные культурные элементы, отражающие северное влияние, обнаружены в последнее время в Добрудже, в Диногетии-Гарван и Басараби.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1 — 1, 2, Изображения лабиринтов над входом в склеп, прилегающий к церковке B_4 ; 3, 4, изображения лабиринтов на меловых глыбах надгробной часовни E_3 .
Рис. 2. — Лабиринт, щит и руническая надпись на западной стене церковки B_4 , у входа в прилегающий склеп.

LA REPRÉSENTATION DU LABYRINTHE SUR LES MONUMENTS RUPESTRES DE BASARABI

RÉSUMÉ

Sur la paroi est de la petite église B_4 , au-dessus du caveau adjacent, ainsi que sur deux blocs de craie provenant des parois effondrées de la chapelle funéraire E_3 , l'une et l'autre creusées au Xe siècle de n. è. dans la colline crayeuse de Basarabi (Dobrogea), on trouve gravées quatre représentations du labyrinthe (fig. 1 et 2).

On sait que, de l'art gréco-romain, la représentation du labyrinthe a passé dans l'art du moyen âge occidental, notamment dans l'art des églises romanes d'Italie et dans celui des cathédrales gothiques de France. Par contre, les représentations de Basarabi constituent dans la région du sud-est européen un phénomène isolé. Le thème du labyrinthe semble avoir symbolisé au moyen âge l'idée du triomphe de la vie sur la mort.

La reproduction du labyrinthe dans les églises rupestres de Basarabi fait supposer nécessairement la présence en ce lieu d'une population grecque ou thrace romanisée, ayant hérité de ses prédécesseurs la tradition de cette représentation dans son sens véritable. L'absence de chaînons intermédiaires, dans le temps comme dans l'espace, pourrait attester également une influence venue du nord de l'Europe, où le *ludus troiae*, étroitement rattaché à la représentation du labyrinthe, a été fort répandu au moyen âge. Au cours des dernières années, d'ailleurs, d'autres éléments de culture d'influence nordique ont été signalés, isolément, en Dobrogea, à Dinogetia-Garvăn et à Basarabi.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — 1, 2, Représentations du labyrinthe au-dessus de l'entrée du caveau accolé à l'église B_4 ; 3, 4, représentations du labyrinthe sur des blocs de craie provenant de la chapelle-funéraire E_3 .

Fig. 2. — Labyrinthe, écu et graffiti runiques gravés sur la paroi ouest de l'église B_4 , à l'entrée du caveau adjacent.
